

MÖVLANA CƏLALƏDDİN RUMİNİN “MƏSNƏVİ” ƏSƏRİ VƏ ONUN ŞƏRHLƏRİ

Q.T.Məmmədaliyeva
BDU-nun baş müəllimi

Açar sözlər: *Mövlana Cəlaləddin Rumi, Məsnəvi, sufilik, Məsnəvi şərhləri.*

Ключевые слова: *Мовлана Джалаладдин Руми, Маснави, суфизм, комментарии Маснави.*

Key words: *Mawlānā Jalāl ad-Dīn Rūmī, The Mathnawi, Sufism, Commentaries on the Mathnawi.*

Mövlana Cəlaləddin Rumi (1207-1273) İslam sufi ədəbiyyatının ən öndə gələn nümayəndələrindən biridir. İlahi eşqin tərənnümçüsü olan bu böyük mütəfəkkir öz fikirlərini və duyğularını ifadə etmək üçün “Məsnəvi” “Fihi ma fih”, “Divani-kəbir”, “Məcəlisi-səb’ə” kimi farsca əsərlər qələmə almışdır. Bu əsərlərin içərisində özündən sonrakı dövrə təsiri baxımından ən mühümünün “Məsnəvi” olduğunu irəli sürsək, yanılmazıq.

Bir-biri ilə qafiyəli ikili misralardan ibarət olan məsnəvi janrı ilk dəfə fars ədəbiyyatında istifadə olunmuşdur. Bəzi tədqiqatçılar ərəb ədəbiyyatında müzdəvic və ya rəcəz bəhri ilə nəzmə çəkildiyi üçün **ürçuzə** adlanan şer növünün məsnəvi janrının ilkin primitiv nümunəsi olduğunu irəli sürüblər. Lakin qeyd etdiyimiz kimi, bu janr tam şəkildə ilk dəfə fars ədəbiyyatında ortaya çıxmışdır. Məsnəvi qəzəl və qəsidə ilə yanaşı, mənzum fars ədəbiyyatının üç əsas janrından birdir. Məsnəvi fars ədəbiyyatının təsiri ilə türk və urdu ədəbiyyatında da mövcud olmuşdur.¹ Məşhur türk ədibi Tahir-ül Mevlevi (1877-1951) məsnəvi janrının farslara türklərdən keçə biləcəyini qeyd edir. Ona görə, qədim türklərin sazla oxuduqları və “qoşuq” adlandırdıqları şer növü məsnəvi formasında idi.²

Sənəinin “Hədiqətül-hədiqə”si, Sədi Şirazinin “Bustan”ı, Firdovsinin “Şahnamə”si, Əsədi Tusinin “Gərşasnamə” epopeyası, Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”si fars ədəbiyyatında ən gözəl məsnəvi nümunələrindən hesab olunur.³ Bu məsnəvilər içərisində Mövlana Cəlaləddin Ruminin “Məsnəvi”si özünəməxsusluğu ilə seçilir. Bu əsər İslam sufi ənənəsində o qədər təsirli olmuşdur ki, hətta ona Quranın

¹ Mustafa Çiçekler. “Mesnevi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA). Ankara, 2004, c. 29, səh. 320.

² Tahir-ül Mevlevi. Edebiyat Lügati. nəşrə hazırlayan: Kemal Edib Kürçüoğlu. İstanbul, 1994, səh. 99

³ أنواع شعر از لحاظ شکل, <http://adabiyatfarsi1.blogfa.com/post-5.aspx>; Mustafa Çiçekler. “Mesnevi” səh.

farsca təfsiri deyilmişdir. Əbdürrəhman Cami Məsnəvinin böyüklüyünü vurğulmaq üçün Mövlana haqqında belə demişdir:

“Mən o uca insan haqqında nə deyə bilərm ki?! Peyğəmbər deyil, amma kitabı var. (! من چه گویم وصف آن عالی جناب؟ نیست پیغمبر، ولی دارد کتاب!)”. Caminin “kitab”la nəzərdə tutduğu Məsnəvidir.

Əflaki özünün “Mənaqıbul-arifin” adlı əsərində Məsnəvinin yazılma səbəbini belə açıqlayır: “Bir gün bütün məxluqat içərisində Tanrının xəlifəsi və həqiqət yolunun yolçusu, Haqqın və dinin qılıncı (Hüsaməddin Çələbi)⁴ bəzi dostlarının tam bir istək və böyük bir eşqlə Həkimin (Sənainin) “İlahinamə”si, Fəridəddin Əttarin “Məntiqut-teyr” və “Müsibətnamə”si ilə məşğul olduqlarını və onların sirlərindən çox ləzzət aldıklarını, onların qərribə mənalılarına təəccüb etdiklərini gördü və (bunları Mövlana ilə müzakirə etmək üçün) fürsət axtardı, çünki fürsətlər bulud kimi gəlib keçir. Bir gecə Mövlanın yanına gəlib onunla tək qaldıqda başını yerə əyib belə dedi: “Qəzəl divanları çoxaldı. Onların sirlərinin nurları dənizi və qurunu, şərqin və qərbin hər tərəfini bürüdü. Tanrıya həmd olsun, bütün söz xiridarları bu sözlərin əzəməti qarşısında çaşıb qaldılar. Əgər Həkimin “İlahinamə”si tərzində və “Məntiqut-teyr”in vəznində bir kitab yazılsa, bu, bütün insanlar arasında xatirə kimi qalar, aşıqların və dərdlilərin sirdaşı olar. Bu, olduqca böyük bir mərhəmət və inayət olar. Bəndəniz istəyir ki, dəyərli dostlar üzlərini sizin mübarək üzünüzdə çevirib başqa bir işlə məşğul olmasınlar. Artıq bundan sonrası Xüdəvəndigarın lütf və inayətinə qalıb”. Bundan sonra Mövlana dərhal mübarək əmmaməsinin içindən bütün külli və cüzi sirləri izah edən bir cüz çıxarıb Çələbi Hüsaməddinə verdi. Orada Məsnəvinin girişindəki 18 beyt yazılmışdı.”⁵

Əflakinin verdiyi yuxarıdakı məlumatdan belə məlum olur ki, Cəlaləddin Rumi Hüsaməddin Çələbinin xahişindən əvvəl Məsnəvini yazmağa başlamış və Məsnəvinin xülasəsi kimi qəbul olunan ilk 18 beyti yazıb qurtarmışdı.

Məsnəvinin nə vaxt yazılmağa başlandığı dəqiq bilinməsə də,⁶ bəzi tədqiqatçıların fikrincə, Məsnəvinin birinci cildi 1258-1261-ci illər arasında yazılmağa başlanmış, 1263 və ya 1264-cü illərdə tamamlanmışdır. Əsərin ümumilikdə 8-10 il ərzində yazıldığı güman edilir. Mövlana şərləri deyir, Hüsaməddin Çələbi isə yazırdı. Sonra yazılmış mətnlərə Mövlana özü baxır və lazımı yerləri düzəldirdi. Altı cildə ibarət olan Məsnəvidəki beytlərin sayı haqqında müxtəlif məlumatlar verilir. Bu fərqi səbəbi Məsnəvinin müxtəlif əlyazma nüsxələrinə malik olmasıdır. Ümumiyyətlə əsərdə olan beytlərin sayı 25585-26660 arasındadır. Lakin bu,

⁴ Hüsaməddin Çələbi Mövlanın katibi (əsərlərini yazıya köçürən) və ilk xəlifəsi olmuşdur. Hüsaməddin Çələbinin Məsnəvinin ərsəyə gəlməsində və Mövləvi təriqətinin inkişafındakı rolu haqqında bax. Alkış, Abdurrahim. Mesnevînin İnşasında ve Mevleviliğin Müessesələşməsi Sürecinde Çelebi Hüsaməddinin Yeri, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, cilt: XIII, sayı: 2, s. 1-40

⁵ Əflaki, Ahmet. Ariflerin Menkıbeleri. trc. Tahsin Yazıcı. İstanbul, 1973, c.2, səh. 167.

⁶ Semih Ceylan. “Mesnevi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara, 2004, c. 29, səh. 326.

Hindistandakı əlyazmalarda 60000 beytə qədər çıxır. Tədqiqatçıların ən etibarlı nəşr kimi qəbul etdikləri Nikolson (Nicholson) nəşrində 25632 beyt vardır.⁷

Məsnəvi əruzun rəməl bəhri ilə yazılmışdır (failatun failatun failun). Lakin Mövlana Məsnəvinə şər demək niyyətilə deyil, qəlbinə ilham olunan mənaları ifadə etmək üçün yazmışdır. O, şəri bu mənaları təsvir edən bir forma, bir qəlib kimi qəbul etmişdir. Məsnəvidə bu həqiqət belə ifadə olunur: “O (Məsnəvi), mənadır, failatun, fəulün deyil (معنى است ان ، ني فاعلات فعولن)”.⁸

Yuxarıda qeyd etyimiz kimi, ilk 18 beyti Məsnəvinin və ümumiyyətlə Mövlana Cəlaləddin Ruminin düşüncə sisteminin xülasəsi hesab olunur. Əsərin ilk beyti belədir:

بشنو این نی چون حکایت می‌کند
از جداییها شکایت می‌کند

**Dinlə bu neyi, şikayət eləyir,
Ayrılıqlardan şikayət eləyir.⁹**

Mövlanaya görə, insan ilahi ələmdən gəldiyi üçün öz əslinə qayıtmaq istəyir, bunun üçün can atır. Böyük mütəfəkkir bu düşüncəni belə ifadə edir:

هر کسی کاو دور ماند از اصل خویش
باز جو ید روزگار وصل خویش

**Hər kim öz əslindən uzaqda qalar,
Vüslətdə olduğu günləri arar.**

Rumi ilahi əslindən ayrı düşən insanın qüssəsini “ney” metaforu ilə izah edir. Şərqi ən qədim musiqi alətlərindən olan neyin farsca hərfi mənası qamışdır. Mövlananın məcazi yanaşmasına görə, qamışlıqdan qoparılan ney öz ana vətəninə, yəni qamışlığa dönmək üçün can atır və ona görə də yanıqlı səsi ilə nalə çəkir. Ney bu baxımdan ayrılığın simvoludur. Həqiqətdə isə, ney ilahi əslindən qopmuş insanı təmsil edir. Qamışlıq (neyistan) isə insanın həsrətini çəkdiyi əzəli vətəninin simvoludur. Məsnəvinə şərhlər etmiş Bədiuzzaman Foruzanfərə görə, Məsnəvidəki “ney” simvolu Mövlananın özüdür¹⁰ Mövlana insanın öz ilahi əslinə olan həsrətini neyin dili ilə belə ifadə edir:

کز نیستان تا مرا بپریده اند
از نفیرم مرد و زن نالیده اند

**Məni qamışlıqdan qoparılan bəri
Fəryadımdan nalə çəkir qadınla kişi**

⁷Demirel, Şener. Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2007, cilt: V, sayı: 10 [Eski Türk Edebiyatı Tarihi II], səh. 471-472

⁸ <http://www.sufi.ir/books/download/farsi/mathnavi/Masnavi.pdf> ۸۳۵. مثنوی معنوی. مولانا جلال الدین رومی.

⁹ مولانا جلال الدین رومی. مثنوی معنوی. ص. ۴۶

¹⁰ بدیع الزمان فروزانفر. شرح مثنوی شریف. تهران ۱۳۶۴. ص. ۱

Zangeneh, Fatemeh. Mevlana Şiirlerinde Aşk, Ney ve Gül İncelemesiyle Sembolizm, II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - III (6-8 Mayıs 2013, Bursa), 2013, səh. 825

Rumi Məsnəvinin hər bir cildinin girişində əsərin məzmunundan bəhs etmişdir. Birinci cildin əvvəlində o, “Məsnəvi dinin üsulunun üsuludur” deyir. Məsnəvi şərhçiləri qeyd edirlər ki, burada üç dəfə qeyd olunan “üsul” kəlməsilə nəzərdə tutulan şəriət, təriqət və həqiqətdir. Belə aydın olur ki, Məsnəvinin əsas mövzusu dinin üç əsas sütunu olan əməl (şəriət), hal (təriqət) və həqiqətdir. Həqiqətə çatmaq üçün əməl və hal lazımdır. Əməl və hal isə öz mənalarını həqiqətdən alırlar.¹¹

Məsnəvi sufi ədəbiyyatında ən çox şərh olunan əsərlərdən biridir. Xüsusilə XV əsrdən etibarən məsnəvi şərhləri çoxalmış və bu əsərə onlarca şərh yazılmışdır. Məsnəvi şərhləri əsasən fars və türk dillərində yazılmışdır. Lakin Hindistan və Pakistan bölgəsində qələmə alınmış Məsnəvi şərhlərinin bir hissəsi urdu dilində yazılmışdır. Hətta XIX əsrdən başlayaraq Məsnəvi Avropa dillərinə də tərcümə edilmiş və ona şərhlər yazılmışdır.¹² Şübhəsiz ki, bir məqalədə Məsnəvinin bütün şərhləri haqqında məlumat vermək mümkün deyildir. Biz Məsnəvinin bəzi ən mühüm farsca və türkcə şərhləri haqqında məlumat verməyə çalışacağıq.

Məsnəvinin ən mühüm farsca şərhləri

1. Əhməd Rumi. Dəqaiqul-həqaiq. Anadoludan olan Əhməd Rumi (ö. 750/1349 [?]) Mövləviyyə təriqətini Hindistanda yaymağa çalışın sufilərdən biridir. O, qeyd olunan əsəri təqribən 1320-ci ildə yazmışdır. Əsər 80 fəsildən ibarətdir. Müəllif hər fəslin başlanğıcında qeyd olunmuş ayə və hədisləri “həqaiq”, onların Mövlananın Məsnəvisi və Divani-kəbiri vasitəsilə şərh edilməsinə isə “dəqaiq” adı vermişdir.¹³

2. Kəmaləddin Xarəzmi. Cəvahirul-əsrar və zəvahirul-əнвар. Kübrəviyyə təriqətinə mənsub olan Kəmaləddin Xarəzmi (ö. 836/1433 və ya 840/1436) Teymurilər dövründə Xarəzmdə yaşamış sufidir. Onun Məsnəvinin ilk üç cildini şərh etdiyi “Cəvahirul-əsrar və zəvahirul-əнвар” adlı əsəri bəzi tədqiqatçılar tərəfindən Məsnəvinin İran mədəni hövzəsindəki ən əhatəli şərh hesab olunur.¹⁴

3. İbrahim Şahidi. Gülşəni-tövhid. Muğla şəhərində anadan olan İbrahim Şahidi (875/1470-957/1550) Osmanlının məşhur divan şairlərindən və lüğət müəlliflərindən biri kimi tanınmışdır. Onun 1530-cu ildə yazdığı “Gülşəni-tövhid” Məsnəvinin hər cildindən seçilmiş 100 beytin hər birinə yazılmış beş beytdən ibarət şərh ehtiva edir.¹⁵

¹¹ Semih Ceylan. “Mesnevi”, səh 327

¹² Ətraflı məlumat üçün bax. Lewis, Franklin. [Batı'da Mesnevi'den Yapılan İlk Çeviriler, Şerhler. Uyarlamalar ve Esinlenmeler, çeviren: İsmail Güleç, İlmî Araştırmalar, 2005, sayı: 20, səh. 183-202; Demirel, Şener. Mevlânâ'nın Mesnevi'si ve Şerhleri, səh. 478-480;

¹³ Bax. Tahsin Yazıcı. “Ahmed-i Rumi”, DİA. Ankara, 1989, c. 2, səh. 131

¹⁴ Şərh haqqında bax. Gökbulut, Süleyman Konevi'nin Harezm'e Uzanan Kolu: Kemâleddin Hüseyin Hârezmi'nin Mesnevi Şerhinde Sadreddin Konevi'nin Etkisi. II. Uluslararası Sadreddin Konevi Sempozyumu Bildirileri = Second International Symposium on Sadreddin Qunawi, 2014, səh. 92-96

¹⁵ Mustafa Çıpan. “Şahidi, İbrahim”. DİA, Ankara, 2010, c. 38, səh. 273

4. Molla Hadi Səbzəvari. Şərhi-Məsnəvi. Molla Hadi Səbzəvari (ö. 1289/1873) Qacar dövrünün məşhur alimlərindən biridir. O, Mir Damad və Molla Sədra kimi mütəfəkkirlərin sistemləşdirdiyi Hikməti-mütəaliyə məktəbinə (İsfahan məktəbi) mənsub bir mütəfəkkir olmuşdur. Səbzəvari “Şərhu-əsrar” adı ilə də məşhur olan əsərində Məsnəvinin bir neçə yüz beytini şərh etmişdir.¹⁶

5. Əbdürrəhman Cami. Risaleyə-Şərhe-Beyteyne-Məsnəvi. Məşhur sufi şairi və mütəfəkkiri Əbdürrəhman Cami (817/1414-898/1492) də Məsnəvinin iki beytini şərh etdiyi bir traktat qələmə almışdır.¹⁷

6. Hüseyin Vaiz Kaşifi. Lübbə-Lübbə-Məsnəvi. Əslən İranda Səbzəvar bölgəsindən olan Kaşifi (860/1456 - 910/1504-1505) təfsir, təsəvvüf və ədəbiyyata dair bir çox əsərin müəllifidir. Bu əsərlərdən biri də Məsnəviyə yazdığı şərhdir. Kaşifinin əsəri Məsnəvidən seçilmiş müəyyən beytlərin şərhini ehtiva edir.¹⁸

7. Əbdüləli Məhəmməd Löknəvi. Bəhrul-ülüm. Hindistanlı mütəfəkkir Əbdüləli Löknəvinin (ö. 1801) yazdığı bu şərh Məsnəvinin farsca tam şərhidir.¹⁹

8. Bədiüzzaman Foruzanfər. Şərhe-məsnəviyə-şərif. İran ədəbiyyatı və dilçiliyi sahəsinin ən məşhur tədqiqatçılarından biri olan Foruzanfər (1904-1970) dünyanın ən qabaqcıl Mövlanaşünaslarından biri hesab olunur. Foruzanfərin şərh Məsnəvinin ilk cildinin 3012 beytini əhatə edir.²⁰

9. Məhəmməd Təqi Cəfəri. Təfsire-nəqdo-təhlilo-Məsnəvi. Əslən Təbrizdən olan böyük din və fəlsəfə alimi Məhəmməd Təqi Cəfəri (1923-1998) fəlsəfə, irfan, fiqh və sair sahələrə dair onlarla kitabın müəllifidir. Onun Məsnəviyə yazdığı 15 cildlik şərh bu əsərin ən əhatəli şərhlərindən biri hesab olunur.²¹

10. Seyyid Cəfər Şəhidi. Şərhe-Məsnəvi. İranın məşhur fars dili və ədəbiyyatı sahəsindəki tədqiqatçılarından biri olan Seyyid Cəfər Şəhidi (1919-2008) Məsnəviyə şərh yazmışdır.²²

Məsnəvinin ən mühüm türkçe şərhləri

1. Mustafa Şəm'i Şəm'ullah. Şərhi-Məsnəvi. XVI əsrdə yaşamış məşhur Osmanlı sufilərindən olan Şəm'inin (ö.1011/1602) bu əsəri Məsnəvinin bütün beytlərinin şərhini ehtiva edir.²³

¹⁶ Rizvi, Sajjad H. Hikma muta'aliya in Qajar Iran: Locating the Life and Work of Mulla Hadi Sabzawari. *Iranian Studies*. Jul 2011, Vol. 44 Issue 4, səh. 487

¹⁷ Ömer Okumuş. “Cami, Abdurrahman”. DİA. Ankara, 1993, c. 7, səh. 97

¹⁸ Adnan Karaismailoğlu. Hüseyin Vaiz-i Kaşifi. DİA, Ankara, 1999, C. 19, səh. 17

¹⁹ Abdüləli Gölpinarlı. Mevlanadan sonra mevlevilik. İstanbul, 1983, səh. 141.

²⁰ Demirel, Şener. Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri, səh. 476

²¹ Bax. محمدتقی جعفری . تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی . جلد اول. تهران: انتشارات اسلامی. ۱۳۸۷.

²² Bax. سيد جعفر شهیدی . شرح مثنوی . جلد اول. تهران: انتشارات اسلامی. ۱۳۷۳.

²³ Bax. Öztürk, ŞeydaŞəm'î Efendi ve Şerh-i Mesnevî'si, Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları: Sempozyum, 1-2 Mayıs 2008, İstanbul, 2009, s. 319-342

2. İsmail Rüşühi Ankaravi. Məcmuatul-lətaif və mətmuratul-məarif. İstanbulda yerləşən Qalata Mövləvixanasının şeyxi olmuş Ankaravi (ö.1041/1631) öz əsərində Məsnəvinin 6 cildinin hamısını şərh etmişdir.²⁴

3. Mehmed Murad Molla. Xülasətuş-şüruh. XVIII əsrin sonları XIX əsrin əvvəllərində yaşamış Mehmed Murad Əfəndi (1788-1848) Nəqşbəndiyyə təriqətinə mənsub bir sufidir. O, eyni zamanda məşhur məsnəvixanlardan biri hesab olunur. Murad Əfəndi müxtəlif şərhərdən faydalanaraq Məsnəviyə müxtəsər bir şərh yazmışdır.²⁵

4. Abidin Paşa. Tercüme ve şerh-i Mesnevi-i şerif. Osmanlının dövlət xadimlərindən biri olan Abidin Paşa (1843-1906) həm də məşhur ədəbiyyat bilicisi olmuşdur. O, ərəb, fars, fransız, yunan və alban dillərini mükəmməl bilməklə yanaşı, bu dillərdə yazılmış ədəbiyyat əsərlərinə də dərinlən bələd olmuşdur. Abidin Paşanın ən məşhur əsəri “Tercüme ve şerh-i Mesnevi-i şerif” olmuşdur. O, bu əsərdə Məsnəvini Osmanlı türkcəsinə tərcümə etmiş və birinci cildini şərh etmişdir.²⁶

5. Ahmed Avni Konuk. Mesneviyi-şerif şerhi. Ahmed Avni Konuk (1868-1938) 20-ci əsrin ən məşhur Məsnəvi şərhçilərindən biri hesab olunur. Təsadüfi deyildir ki, onun şərh-i müasir dövrdə Türkiyədə ən çox oxunan Məsnəvi şərhlərinin başında gəlir. Konuk bu şərh-i ömrünün son illərində qələmə almışdır. O, şərhində başda Ankaravi olmaqla özündən əvvəlki şərhçilərin əsərlərindən faydalanmış, hətta Hindistanda yazılmış şərhələrə də müraciət etmişdir. Konuk eyni zamanda əsərdə Ruminin düşüncə sistemi ilə başda İbn Ərəbi olmaqla digər sufi mütəfəkkirlərin düşüncələri arasında əlaqə qurmağa çalışmışdır.²⁷

6. Tahirul-Mövləvi (Tahir Olgun). Şərhi-Məsnəvi. Tahirul-Mövləvi kimi tanınan Tahir Olgun (ö. 1951) Türkiyənin məşhur Məsnəvi və Mövləvilik mütəxəssislərindən biri olmuşdur. Onun Şərhi Məsnəvinin ilk dörd cildinin hamısını, beşinci cildin isə ilk min beytini əhatə edir. Müəllif şərhini sona çatdırmadan vəfat etmişdir.²⁸

7. Abdülbaki Gölpınarlı. Mesnevi tercemesi ve şerhi. 20-ci əsrdə Türkiyənin sufi təriqətləri, xüsusilə də Mövlana Cəlaləddin Rumi, Mövləvilik, Yunis Əmrə ilə əlaqəli ən qabaqcıl tədqiqatçı alimlərindən biri hesab olun Gölpınarlı (1900-1982)

²⁴ Ceyhan, Semih. İsmail Rusûhi Ankaravî'nin Mesnevi Tahkiki: Mesnevi'deki Mânâya Metodolojik Bir Yaklaşım. Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2007, cilt: VIII, sayı: 20 [Mevlânâ'ya Armağan Sayısı], səh. 117-142; Özdemir, Mehmet. Mesnevi'nin Türkçe Şerhleri. Turkish Studies =Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2016, cilt: XI, sayı: 20, s. 467-468.

²⁵ Özdemir, Mehmet. Mesnevi'nin Türkçe Şerhleri. Turkish Studies =Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2016, cilt: XI, sayı: 20, s. 466; M.Hüdəi Şentürk. “Murad Nakşibendi”. DİA, Ankara, 2007, c.31, səh. 189

²⁶ İskender Pala. “Abidin Paşa”. DİA, Ankara, 1988, c.1, səh. 310

²⁷ Arpağuş, Safi. Ahmed Avni Konuk ve Mesnevi-i Şerif Şerhi'nin Tasavvuf Çalışmaları Açısından Önemi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, sayı: 45, s. 36-37.

²⁸ Özdemir, Mehmet. Mesnevi'nin Türkçe Şerhleri, səh. 470

əslən Azərbaycanın Gəncə şəhərindəndir.²⁹ O, Mövlana Cəlaləddin Rumi və Mövləviyyə təriqəti barəsində "Mevlanadan sonra mevlevilik" adlı sanballı tədqiqat əsərinin müəllifidir. Gölpinarlı Məsnəvi şərhini 1972-ci ildə bitirmişdir. O, bu şərhdə özündən əvvəlki şərhələrə də müraciət etmiş, Məsnəvinin müxtəlif nüsxələri haqqında təhlillər aparmışdır.³⁰

Şübhəsiz ki, Məsnəvinin mühüm şərhləri yuxarıda qeyd etdiklərimizdən ibarət deyildir və onların hamısını bir məqalədə əhatə etmək imkan xaricindədir.³¹ Biz məqalədə Məsnəvinin bəzi ən mühüm farsca və türkcə şərhləri haqqında məlumat verməyə çalışdıq.

Nəticə olaraq qeyd etmək mümkündür ki, İslam təsəvvüf ədəbiyyatının şah əsərlərindən biri olan Məsnəvi irfan ənənəsi içərisində böyük əhəmiyyətə malik olmuş, Mövlana düşüncəsinin təsirini özündən sonrakı dövrlərə daşımışdır. Məsnəviyə yazılmış onlarla şərh bunun sübutudur.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

- مولانا جلال الدين رومي. مثنوي معنوي. 1. <http://www.sufi.ir/books/download/farsi/mathnavi/Masnavi.pdf>
2. سيد جعفر شهيدى. شرح مثنوي. جلد اول. تهران: انتشارات اسلامي. ۱۳۷۳.
3. محمدتقى جعفرى. تفسير و نقد و تحليل مثنوى. جلد اول. تهران: انتشارات اسلامي. ۱۳۸۷.
4. Akün, Ömer Faruk. "Gölpinarlı, Adülbaki". DİA. Ankara, 1996, C. 14.
5. Alkiş, Abdurrahim. Mesnevînin İnşasında ve Mevleviliğin Müesseseseleşmesi Sürecinde Çelebi Hüsameddinin Yeri, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, cilt: XIII, sayı: 2.
6. Arpağuş, Safi. Ahmed Avni Konuk ve Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Tasavvuf Çalışmaları Açısından Önemi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, sayı: 45.
7. Ceyhan, Semih. İsmail Rusûhî Ankaravî'nin Mesnevî Tahkîki: Mesnevî'deki Mânâya Metodolojik Bir Yaklaşım. Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2007, cilt: VIII, sayı: 20 [Mevlânâ'ya Armağan Sayısı]
8. Ceylan, Semih. "Mesnevî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara, 2004, c. 29.

²⁹ Ömer Faruk Akün. "Gölpinarlı, Adülbaki". DİA. Ankara, 1996, C. 14, səh. 146-149

³⁰ Gölpinarlı şərhində geniş məlumat üçün bax. Atabey Kılıç, Ahmet Tanyıldız. "Abdülbâki Gölpinarlı'nın Mesnevî Şerhi ve Şarihliğine Dâir". Abülbaki Gölpinarlı Kitabı. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anma ve Armağan kitaplar Dizisi. Ankara 2013, səh. 201-226.

³¹ Məsnəvi şərhləri haqqında geniş məlumat üçün bax. Demirel, Şener. Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2007, cilt: V, sayı: 10 [Eski Türk Edebiyatı Tarihi II], səh. 469-504; Özdemir, Mehmet. Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. Turkish Studies =Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2016, cilt: XI, sayı: 20, s. 465-494.

9. Çıpan, Mustafa. “Şahidi, İbrahim”. DİA, Ankara, 2010, c. 38.
10. Demirel, Şener. Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2007, cilt: V, sayı: 10 [Eski Türk Edebiyatı Tarihi II]
11. Eflaki, Ahmet. Ariflerin Menkıbeleri. trc. Tahsin Yazıcı. İstanbul, 1973, c.2.
12. Gökbulut, Süleyman Konevî'nin Harezmi'ye Uzanan Kolu: Kemâleddîn Hüseyin Hâzremî'nin Mesnevî Şerhinde Sadreddin Konevî'nin Etkisi. II. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri = Second International Symposium on Sadreddin Qunawi, 2014.
13. Gölpınarlı, Abdülbaki. Mevlanadan sonra mevlevilik. İstanbul, 1983.
14. Karaismailoğlu, Adnan. Hüseyin Vaiz-i Kaşifi. DİA, Ankara, 1999, C. 19.
15. Kılıç, Atabey- Tanyıldız, Ahmet. "Abdülbâkî Gölpınarlı'nın Mesnevî Şerhi ve Şârihliğine Dâir". Abdülbaki Gölpınarlı Kitabı. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anma ve Armağan kitaplar Dizisi. Ankara 2013.
16. Lewis, Franklin. [Batı'da Mesnevî'den Yapılan İlk] Çeviriler, Şerhler. Uyarlamalar ve Esinlenmeler, çeviren: İsmail Güleç, İlmî Araştırmalar, 2005, sayı: 20
17. Mustafa Çiçekler. “Mesnevî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA). Ankara, 2004.
18. Okumuş, Ömer. “Cami, Abdurrahman”. DİA. Ankara, 1993, c. 7.
19. Özdemir, Mehmet. Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. Turkish Studies =Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2016, cilt: XI, sayı: 20
20. Öztürk, Şeyda, Şem'î Efendi ve Şerh-i Mesnevî'si, Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları: Sempozyum, 1-2 Mayıs 2008, İstanbul, 2009.
21. Pala, İskender. “Abidin Paşa”. DİA, Ankara, 1988, c.1.
22. Rizvi, Sajjad H. Hikma muta'aliya in Qajar Iran: Locating the Life and Work of Mulla Hadi Sabzawari. *Iranian Studies*. Jul 2011, Vol. 44 Issue 4.
23. Tahir-ül Mevlevi. Edebiyat Lügatı. nəşrə hazırlayan: Kemal Edib Kürçüoğlu. İstanbul, 1994.
24. Yazıcı, Tahsin. “Ahmed-i Rumi”, DİA). Ankara, 1989, c. 2.
25. Zangeneh, Fatemeh. Mevlana Şiirlerinde Aşk, Ney ve Gül İncelemesiyle Sembolizm,II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - III (6-8 Mayıs 2013, Bursa), 2013
26. انواع شعر از لحاظ شکل , <http://adabiyatfarsi1.blogfa.com/post-5.aspx>

RESUME

Mawlānā Jalāl ad-Dīn Rūmī was a famous Sufi thinker who lived in 13th century. He wrote a number of books, like *Dīvān-i Kabīr*, *Fīhi Mā Fīh* and *the Mathnawī*, where he poetically put forward his thoughts. Among those works, *the Mathnawī* has a special place and even it is considered as the masterpiece of Rūmī. By means of *the Mathnawī*, Rūmī's thinking system had impacts on many Sufi thinkers who lived after him. Tens of commentaries (Sharhs) written on *the Mathnawī* shows the importance of Rūmī's thoughts in Sufi thinking.

XÜLASƏ

Mövlana Cəlaləddin Rumi XIII əsrdə yaşamış məşhur sufi mütəfəkkirdir. O, öz düşüncələrini poetik dillə ifadə etdiyi Divani-Kəbir, Fihi ma fih və Məsnəvi kimi əsərlər qələmə almışdır. Bu əsərlərin içərisində Məsnəvinin özünə məxsus yeri var və hətta bu əsər Ruminin şah əsəri hesab olunur. Məsnəvi vasitəsilə Mövlananın düşüncə sistemi özündən sonrakı dövrdə yaşamış bir çox sufi mütəfəkkirə təsir etmişdir. Məsnəviyə yazılan onlarca şərh Ruminin fikirlərinin sufi düşüncəsinin içərisindəki əhəmiyyətini göstərir.

РЕЗЮМЕ

Живший в XIII веке Мовлана Джалаладдин Руми является величайшим суфийским просветителем. Он, выражая свои мысли поэтическим языком, создал такие произведения как «Диван - и кабир», «Фихи ма фихи» и «Маснави». Среди этих произведений «Маснави» занимает особое место и это сочинение действительно считается творческим шедевром Руми. При содействии «Маснави» образ мышления Мовлана Джалаладдин Руми повлиял на творчество многих суфийских мыслителей, живших в последующих веках. Многочисленные комментарии, посвященные «Маснави» показывают важность Джалаладдина Руми в суфизме.

Çapa tövsiyə etdi: i.f.d. A.M.Şirinov